

УДК 37.018.43(091)

DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/72-2-38>**Орина КНИШ,***orcid.org/0009-0001-1293-7015**аспірантка кафедри педагогіки і психології освітньої діяльності**Запорізького національного університету**(Запоріжжя, Україна) knysh.oryna@gmail.com*

РЕТРОСПЕКТИВНИЙ АНАЛІЗ РОЗВИТКУ ТА СТАНОВЛЕННЯ ДИСТАНЦІЙНОЇ ОСВІТИ

У статті визначено, що дистанційне навчання демонструє новий спосіб організації освіти, що суміщає у собі традиційні принципи навчання й використання нових інформаційних та телекомунікаційних технологій. Автором визначено, що головною перевагою дистанційного навчання є доступність для усіх верств населення незалежно від матеріального забезпечення, місця проживання, стану здоров'я, віку тощо. Дистанційне навчання дозволяє здобувати повноцінну освіту або підвищувати кваліфікацію.

Доведено, що дистанційне навчання – це необхідна модернізація сучасної освіти з огляду на технологічні зрушення та соціокультурні зміни у суспільстві. Подано генезис розвитку дистанційного навчання в зарубіжних країнах та в Україні, проаналізовано досвід впровадження, позитивні та негативні аспекти дистанційної освіти. Історія дистанційної освіти є потужним ресурсом. Автор доводить важливість створення історичного тла розвитку цього напрямку навчання, який став дуже поширеним в умовах сьогодення. Визначено, що дистанційна освіта має ресурс для вирішення проблем, які є у традиційній формі навчання: комфортні умови для усіх учасників освітнього процесу, розширення можливостей педагога із використання сучасних платформ для навчання, індивідуалізація навчання, підготовка здобувачів освіти до подальшого використання сучасних технологій для навчання тощо.

Автором розглянуто трансформацію понять, якими характеризували цю форму навчання, від кореспондентського етапу до сучасних термінів: відкрите, дистанційне, онлайн, віддалене навчання тощо. У статті узагальнено найсуттєвіші риси дистанційного навчання. Доведено, що поняття «дистанційна освіта» та «дистанційне навчання» не є тотожними. Визначено безпосередній зв'язок між розвитком технологій передачі інформації, технічними винаходами та модернізацією такої форми навчання на всіх рівнях освіти.

Ключові слова: дистанційна освіта, дистанційне навчання, історія дистанційної освіти.

Oryna KNYSH,*orcid.org/0009-0001-1293-7015**Graduate Student at the Department of Pedagogy and Psychology of Educational Activity**Zaporizhzhia National University**(Zaporizhzhia, Ukraine) knysh.oryna@gmail.com*

RETROSPECTIVE ANALYSIS OF THE DEVELOPMENT AND ESTABLISHMENT OF DISTANCE EDUCATION

The article defines that distance learning demonstrates a new way of organizing education, which combines traditional principles of learning and the use of new information and telecommunication technologies. The author determined that the main advantage of distance learning is accessibility for all segments of the population, regardless of financial support, place of residence, state of health, age, etc. Distance learning allows you to get a full-fledged education or improve your qualifications.

It has been proven that distance learning is a necessary modernization of modern education in view of technological shifts and social cultural changes in society. The genesis of the development of distance learning in foreign countries and in Ukraine is presented, the implementation experience, positive and negative aspects of distance education are analyzed. The history of distance education is a powerful resource. The author proves the importance of creating a historical background for the development of this direction of education, which has become widespread in today's conditions. It is determined that distance education has a resource for solving problems that are in the traditional form of education: comfortable conditions for all participants in the educational process, expanding the teacher's opportunities to use modern platforms for learning, individualization of learning, preparation of students for further use of modern technologies for learning, etc.

The author considered the transformation of concepts used to characterize this form of education, from the correspondence stage to modern terms: open, distance, online, distance learning, etc. The article summarizes the most essential features of distance learning. It has been proven that the concepts of «distance education» and «distance

learning» are not identical. A direct connection between the development of information transmission technologies, technical inventions and the modernization of this form of education at all levels of education is determined.

Key words: distance education, distance learning, history of distance education.

Постановка проблеми. У сучасному світі технологічні зрушення та соціокультурні зміни визначають нові тенденції у сфері освіти. Однією з ключових трансформацій є впровадження дистанційного навчання, що стає необхідністю у зв'язку з викликами сучасного суспільства та потребами освітнього процесу. Ефективне впровадження такої форми навчання, визначення перспектив і можливостей на різних рівнях освіти в Україні, обумовлює необхідність ґрунтовного ретроспективного аналізу розвитку та становлення дистанційного навчання.

Аналіз досліджень. Багато науковців досліджували різні компоненти дистанційної освіти – проблеми і напрями дистанційної професійної освіти (Биков В., Міхальченко Н., Лещенко Л., Рупняк Д., Хуторський А.), підходи до реалізації дистанційної освіти в Україні та інших країнах (Кухаренко В., Таланчук П., Шейко В.), виклики та перспективи запровадження в Україні (Зарічкова М., Панкратова Я., Толочко В., Ясинська О.).

Мета статті. Розглянути та проаналізувати основні етапи становлення дистанційного навчання у закордонній та вітчизняній системі освіти.

Виклад основного матеріалу. З розвитком технологій відбуваються кардинальні зміни у способах передачі та отриманні інформації, розширюються можливості отримання освіти. Проте запит на безперешкодне отримання освіти або можливість до підвищення кваліфікації з'явився задовго до винаходу комп'ютерів та відповідних технологій.

Першим етапом впровадження дистанційного навчання був дотехнологічний або кореспондентський період. Головною характеристикою цього етапу була відсутність технологій зв'язку, які б могли допомогти взаємодіяти вчителю та учням на відстані у реальному часі, використовувалося друковане слово та поштова система як засіб двостороннього зв'язку (Garrison, 1985).

У 1728 році Калєб Філіпс подав у бостонську газету оголошення про набір студентів для вивчення стенографії в будь-якій точці країни шляхом обміну листів. Це стало початком освіти на відстані на основі друкованих матеріалів і поштового листування між учителем і його учнями (Petrova, 2019).

Перша можливість отримати повноцінну вищу освіту ступенів бакалавра та магістра у дистан-

ційному форматі з'явилась у 1858 році на базі Лондонського університету: студенти мали змогу скласти іспити незалежно від місця, де вони проживали та здобували освіту (Добрянський, 2023).

Навчання за допомогою листування отримувало з кожним роком все більшу популярність, завдяки швидкому розвитку мережі залізниць. Прикладами можуть слугувати запровадження програми навчання поштою університетом Іллінойсу (1874 р.), університетом Квін у штаті Онтаріо (1889 р.), відкриття відділення дистанційної освіти в університеті Чикаго (1892 р.) (Малярчук, 2008).

Практика навчання за допомогою листування почала розповсюджуватися в Австралії з 1911 року, але відмінною рисою стало те, що дистанційне навчання впровадили для учнів початкової ланки, що проживають далеко та через це мають труднощі з відвідуванням школи. У Франції у 1939 році був створений Державний центр дистанційного навчання для таких дітей. Згодом дистанційну систему поширили на програми середньої школи та технічних училищ (Галецький, 2018).

Отже, на першому, дотехнологічному етапі, дистанційна форма навчання мала змогу розвиватися за допомогою листування, було створено приватні кореспондентські школи, які поштою надавали матеріали для вивчення певних курсів. Така система освіти стала провісником дистанційного навчання. Здобувачами освіти у такій системі переважно були студенти або працівники, які використовували можливість дистанційного підвищення кваліфікації. Чарльз А. Ведемейер зазначав, що під час етапу кореспондентського навчання не вдалося виробити теорію, яка б пов'язала таке навчання з теорією і практикою традиційної форми навчання, через це розвиток такої форми був більш ускладненим (Wedemeyer, 1974).

Не дивлячись на достатньо довгий за часом дотехнологічний етап, активний розвиток та впровадження інформаційних технологій знизило актуальність використання дистанційного навчання за допомогою пошти та розгалуженої системи залізниць, хоча друковані матеріали частково продовжували використовуватися і на цьому етапі. На заміну прийшли такі інструменти, як радіо, телебачення, що мали низку переваг:

1. Вирішення аналогічних освітніх завдань проходило швидше.

2. За допомогою радіо, телебачення можна було охопити більшу кількість здобувачів освіти, ніж за допомогою традиційних навчальних закладів. До того ж, такий спосіб здобуття освіти був набагато дешевший для фінансування державою.

3. Аудіовізуальне сприйняття покращувало процес сприйняття навчального матеріалу.

На початку ХХ століття активно почали з'являтися радіокурси, які іноді доповнювалися друкованими матеріалами. До 1920 років медіа простір був наповнений великою кількістю освітніх програм, які представляли собою слайди з інструкціями або кіно (Пилаєва, 2015).

М. Янг в статті для британського освітнього центру у 1962 році запропонував створення такої форми освіти, яка б поєднувала методи дотехнологічного етапу з радіо та телемовленням та започаткування «Відкритого університету» для підготовки студентів до університету Лондона. Це привернуло увагу до масовості використання дистанційного навчання та розпочало дискусії ВВС та Міністерства освіти. У 1963 році прем'єр-міністром Великобританії Г. Вільсоном було оголошено про створення «ефірного університету» для дорослого населення (Бедніна, 2011). У 1969 році почав свою роботу Відкритий університет Сполученого Королівства на рівні з іншими традиційними університетами, який мав незалежність та автономність, мав право присвоєння вчених ступенів. Основою цього навчального закладу була думка про те, що інформаційно-комунікаційні технології допоможуть отримувати якісну освіту людям, які не мають можливостей відвідувати очні заняття в університетах. Ідея Відкритого університету позитивно була сприйнята у суспільстві, про це свідчать такі данні: було подано 43000 заяв, при тому, що з урядом було узгоджено лише 25000 місць на навчання, кандидатів на викладацькі посади було також набагато більше, ніж необхідно – 1200 заяв на 34 робочих місця (Статкевич, 2008).

Проте, незважаючи на стрімкий розвиток та розповсюдження радіо- та телемовлення для залучення більшої кількості людей до здобуття освіти, підвищення кваліфікації, переваг, які покращували та спрощували дистанційне навчання, порівняно із листуванням, був значний недолік, який знижував продуктивність такої форми навчання – педагоги та спеціалісти певної галузі не могли надати зворотній зв'язок, що унеможливило суб'єкт-суб'єкту взаємодію.

Під час технологічного етапу стрімко розвиваються не тільки теле- та радіомовлення, а і комп'ютерні технології, тому паралельно із великим розповсюдженням курсів по телебаченню, починаються перші спроби розробити комп'ютерні програми для навчання. В 1963 році при підтримці фонду Карнегі та департаменту освіти США в університеті Стенфорда започатковано проєкт PLATO, який мав на меті створення програми, що навчала би учнів початкової школи математиці та читанню. Після випуску бюджетних міні-комп'ютерів корпорацією DEC у 1965 році, в університеті Іллінойсу почали використовувати систему PLATO. У 1967 році почалася комп'ютеризація шкіл Нью-Йорка, після випуску IBM-1500 – першої комп'ютерної системи для автоматизованого навчання. За допомогою цієї системи учні 1–6 класів мали змогу вивчати математику, читання, орфографію за навчальними планами, які розроблялися за матеріалами проєкту університету Стенфорда. У 1971 році реалізована нова комп'ютерна програма на базі університету Стенфорда, що дозволила учням чиказьких шкіл навчатися математиці, мові та читанню. Згодом розпочався новий проєкт – ТІССЕТ, який відрізнявся метою від попереднього, основна його ціль полягала в апробації нової філософії навчання – навчання під керівництвом учня, здобувач освіти має можливість самостійно обирати необхідні дисципліни для вивчення. Це вимагає від здобувача освіти розвитку вмінь самостійно вибудувати траєкторію освітньої діяльності, пристосовуючи послідовність та зміст навчального матеріалу, залежно від індивідуальних особливостей сприйняття, власного темпу засвоєння знань, оволодіння уміннями та навичками (Степура, 2017).

Особливість цього проміжку розвитку дистанційного навчання за допомогою комп'ютерних технологій полягає у тому, що розробка та широке впровадження програм було тісно пов'язано з випуском відповідних доступних моделей комп'ютерних пристроїв.

Найважливішим кроком у розвитку дистанційного навчання за допомогою комп'ютерів стало запровадження мережі Internet для доступу до світової освітньої системи. На сучасному етапі мережа Інтернет є головним інструментом, який робить дистанційне навчання можливим.

З 2000-х років збільшувалася кількість користувачів мережі, доступ до Інтернету ставав більш доступним для населення і, як наслідок, розширювалися можливості використання для отримання освіти. Почали з'являтися онлайн-курси, проводяться навчання у режимі реального часу.

Підсумовуючи технологічний етап розвитку дистанційного навчання, його можна умовно розподілити на три частини: використання радіо- та телемовлення, навчання за допомогою перших доступних комп'ютерних пристроїв та програм, використання мережі Інтернет для навчання, створення онлайн-курсів. Кожен з цих періодів враховував недоліки попереднього, підсилював сильні сторони. Головні перетворення – це забезпечення постійного зв'язку між усіма учасниками освітнього процесу, що стає можливим завдяки покращенню телекомунікаційних технологій та комп'ютерних пристроїв, також важливим моментом було усвідомлення необхідності залучення спеціалістів не тільки технологічної галузі, а й педагогічної до розробки програм і курсів дистанційного навчання.

Ассей Дж. у статті робить висновки про зміну цілей навчання з огляду на зміну потреб суспільства. На його думку, заклади освіти з традиційною формою навчання у XXI столітті повинні переглянути свої форми навчання здобувачів освіти, запровадивши використання нових технологій для досягнення навчальних цілей (Assey, 1999).

Розглянувши етапи становлення дистанційної освіти та навчання, можна побачити зміни у поняттях, якими називали цю форму навчання: від кореспондентського навчання до дистанційного навчання, дистанційної освіти та більш сучасних термінів, таких, як викладання на відстані, онлайн, мережеве, відкрите, електронне, гнучке, безперервне, Інтернет, ресурсно-орієнтоване навчання тощо. Через велику кількість понять, різноманітність їх тлумачень, не розуміння чи є вони синонімічними, тотожними тощо виникають труднощі у розумінні.

Терміни «дистанційне навчання» та «дистанційна освіта», які у англійській мові виглядають, як «distance teaching» та «distance learning», часто як у вітчизняній, так і зарубіжній літературі використовуються як тотожні. Разом з тим у науково-методичній літературі можна знайти велику кількість визначень, які характеризують ці поняття із різних боків. Найбільш влучно таку ситуацію охарактеризував Д. Шелла. У своїй статті «До переосмислення дистанційної освіти», автор пише про те, що дистанційна освіта пов'язана з дивовижним парадоксом, бо вона заявила про себе, продемонструвала свої переваги та ефективність, але не може точно та чітко визначити себе. За його словами зрозуміти,

що таке дистанційна освіта можна тільки «побачивши» її (Shale, 1988).

Розглянувши визначення, які сформулювали вітчизняні науковці, такі як Малихін А., Самойленко О., Кухаренко В., можна виокремити найбільш суттєві риси дистанційної освіти:

Основою освітнього процесу є використання нових телекомунікаційних технологій зв'язку та сучасних пристроїв.

Зміна ролі педагога і здобувача освіти. Учень може самостійно визначати свою освітню траєкторію, обираючи залежно від потреб навчальні дисципліни. Педагог не є джерелом інформації, виступає у ролі наставника, що спрямовує учня на шляху до отримання знань, формування умінь та навичок.

Можливість здобувати повноцінну освіту за умови територіальної віддаленості усіх учасників освітнього процесу.

Отримання дистанційної освіти здійснюється завдяки дистанційному навчанню. Така форма навчання має можливості для вирішення специфічних проблем, які є складними для традиційного навчання:

1. Розширення творчої діяльності як педагога, так і здобувача освіти за рахунок широкого використання інтерактивних форм та мультимедійних навчальних програм.

2. Можливість співпраці, пошуку односторонніх серед більшої кількості однолітків, що знаходяться у різних країнах світу та мають змогу поділитися власними спостереженнями, дослідженнями, життєвим досвідом, дивлячись на деякі питання під іншим кутом.

3. Більш комфортні умови для всіх учасників освітнього процесу, які забезпечують високий рівень інклюзії.

Висновки. Отже, дистанційна форма навчання пройшла довгий шлях становлення перш, ніж почала запроваджуватися в Україні. Аналіз науково-методичної літератури дає підстави зробити висновок про те, що дистанційна освіта – це більш широке поняття, що включає у себе процес та результат різнобічного розвитку особистості за допомогою використання сучасних телекомунікаційних технологій. Дистанційне навчання – це безпосередня діяльність, під час якої взаємодіє педагог та учень, використовуючи сучасні інформаційні та телекомунікаційні технології, що надають можливість здійснювати навчання на відстані, незалежно від місця проживання, стану здоров'я тощо.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Garrison D. Three generations of technological innovations in distance education. *Distance Education*. 1985. № 6(2). P. 235–241.
2. Petrova V. The evolution of distance education – from Caleb Philipps to the MOOC. *Vanguard scientific instruments in management*. 2019. Vol. 15. № 1. P. 101–114.
3. Добрянський Д., Тарченко І., Дудка П., Тарченко Н. Досвід впровадження дистанційної освіти в медичному університеті, як виклик часу. Історичні аспекти та сьогодення *Збірник наукових праць SCIENTIA*. 2023. С. 160–163.
4. Малярчук О. Розвиток дистанційної освіти у XIX–XX столітті. *Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка*. 2008. № 41. С. 126–129.
5. Галецький М. Історія розвитку дистанційної освіти в світі. *Наукові записки Бердянського державного педагогічного університету. Сер. Педагогічні науки*. 2018. Вип. 1. С. 11–16.
6. Wedemeyer C. Characteristics of open learning systems. *Open learning systems*. 1974. P. 178–185.
7. Пилаєва Т. Перше покоління розвитку дистанційної освіти в світі. *Вісник Черкаського університету*. 2015. № 39. С. 133–138.
8. Бедніна В. Від «ефірного університету» до сучасних інформаційно-телекомунікаційних технологій в позашкільній освіті. *Вимірювальна та обчислювальна техніка в технологічних процесах*. 2011. № 1. С. 263–266.
9. Статкевич А. Становлення відкритого університету Великої Британії (історичний аспект). *Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка*. 2008. № 40. С. 138–141.
10. Степура І. Роль радіо й телебачення в освіті та дистанційному навчання в США: історія та шляхи зближення із сучасними комп'ютерними технологіями. *Український науково-педагогічний збірник*. 2017. № 10. С. 180–184.
11. Assey J. The Future of Technology in K-12 Arts Education. URL: <https://files.eric.ed.gov/fulltext/ED452847.pdf> (Дата звернення: 20.02.2024).
12. Shale D. Toward a reconceptualization of distance education. *The American Journal of Distance Education*. 1988. Vol. 2. № 3. P. 25–35.

REFERENCES

1. Garrison D. Three generations of technological innovations in distance education. *Distance Education*. 1985. № 6(2). P. 235–241.
2. Petrova V. The evolution of distance education – from Caleb Philipps to the MOOC. *Vanguard scientific instruments in management*. 2019. Vol. 15. № 1. P. 101–114.
3. Dobrianskyi D., Tarchenko I., Dudka P., Tarchenko N. Dosvid vprovadzhennia dystantsiinoi osvity v medychnomu universyteti, yak vyklyk chasu. Istorychni aspekty ta sohodennia. [The experience of implementing distance education in a medical university as a challenge of time]. *Zbirnyk naukovykh prats SCIENTIA*. 2023. 160–163. [in Ukrainian].
4. Maliarchuk O. Rozvytok dystantsiinoi osvity u XIX–XX stolitti. [Development of distance education in the XIX–XX centuries]. *Visnyk Zhytomyrskoho derzhavnoho universytetu imeni Ivana Franka*. 2008. № 41. 126–129. [in Ukrainian].
5. Halets'kyi M. Istoriia rozvytku dystantsiinoi osvity v sviti. [The history of the development of distance education in the world]. *Naukovi zapysky Berdianskoho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu. Ser. Pedahohichni nauky*. 2018. 1. 11–16. [in Ukrainian].
6. Wedemeyer C. Characteristics of open learning systems. *Open learning systems*. 1974. P. 178–185.
7. Pylaieva T. Pershe pokolinnia rozvytku dystantsiinoi osvity v sviti. [The first generation of distance education development in the world]. *Visnyk Cherkaskoho universytetu*. 2015. №39. 133–138. [in Ukrainian].
8. Bednina V. Vid «efirnogo universytetu» do suchasnykh informatsiino-telekomunikatsiinykh tekhnolohii v pozashkilnii osviti. [From the “ethereal university” to modern information and telecommunication technologies in extracurricular education]. *Vymiriuvalna ta obchysliuvalna tekhnika v tekhnolohichnykh protsesakh*. 2011. № 1. 263–266. [in Ukrainian].
9. Statkevych A. Stanovlennia vidkrytoho universytetu Velykoi Brytanii (istorychnyi aspekt). [Formation of the open university of Great Britain (historical aspect)]. *Visnyk Zhytomyrskoho derzhavnoho universytetu imeni Ivana Franka*. 2008. № 40. 138–141. [in Ukrainian].
10. Stepura I. Rol radio y telebachennia v osviti ta dystantsiinomu navchannia v SShA: istoriia ta shliakhy zblizhennia iz suchasnymu kompiuternymu tekhnolohiiamy. [The role of radio and television in education and distance learning in the United States: history and ways of convergence with modern computer technologies]. *Ukrainskyi naukovo-pedahohichnyi zbirnyk*. 2017. № 10. 180–184. [in Ukrainian].
11. Assey J. The Future of Technology in K-12 Arts Education. URL: <https://files.eric.ed.gov/fulltext/ED452847.pdf> (Дата звернення: 20.02.2024).
12. Shale D. Toward a reconceptualization of distance education. *The American Journal of Distance Education*. 1988. Vol. 2. № 3. P. 25–35.